

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416

Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

4 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 4, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 4, ISSUE 1

TOSHKENT-2020

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ.
 ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

1. ФАЙЗИЕВ Олим

ФУҚАРОЛАРНИНГ МУРОЖААТ ҚИЛИШ МАДАНИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШ
 ҲАМДА МАСЪУЛ ХОДИМЛАРНИ ЎҚИТИШ – АЙРИМ ТИЗИМЛИ
 МУАММОЛАРГА ЕЧИМ СИФАТИДА 7

2. ХУЖАНАЗАРОВ Азизжон Анварович

ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИ ЛОЙИҲАЛАРИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШДА АДЛИЯ ОРГАНЛАРИНИНГ
 ИШТИРОКИ..... 13

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ.
 МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

3. ТОШҚУЛОВ Журабой Ўринбоевич

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ВИЖДОН ЭРКИНЛИГИНИНГ ҲУҚУҚИЙ
 КАФОЛАТЛАРИ 18

4. САБИРОВ Эркин Кучкарбаевич

СУДЛАР ФАОЛИЯТИНИНГ ОЧИҚЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ БОРАСИДА ОММАВИЙ
 АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИ БИЛАН ҲАМКОРЛИК МАСАЛАЛАРИ 29

5. ЮЛДАШЕВ Джахонгир Хайитович

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА БОЛАНИНГ ФУҚАРОЛИГИ БИЛАН БОҒЛИҚ
 МАСАЛАЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ ҲУҚУҚИЙ МЕХАНИЗМЛАРНИ
 ТАКОМИЛЛАШТИРИШ 38

6. НОДИРОВ Давурхон Икромович

ЎЗБЕКИСТОН ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ҚОНУН
 УСТУВОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ.....44

7. ХАТАМОВ Жамшид Алтибаевич

ФОРМЫ И МЕТОДЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ТАМОЖЕННОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ..... 50

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ.
 ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

8. ОКЮЛОВ Омонбой

СУД ВА ҲУҚУҚНИ ҚЎЛЛАШ АМАЛИЁТИДА АДОЛАТ, ИНСОФЛИЛИК, ОҚИЛОНАЛИК
 ТАМОЙИЛЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ МЕТОДОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ 55

9. РАҲМАТОВ Анвар Исломович

СПОРТ ТАДБИРЛАРИ ТАШКИЛ ЭТИШ БИЛАН БОҒЛИҚ МУНОСАБАТЛАРНИ
 ШАРТНОМАВИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ МАСАЛАЛАРИ 65

9. РУЗИНАЗАРОВ Шухрат Нуралиевич, АЧИЛОВА Лилия Илхомовна

ТЕНДЕНЦИИ И РАЗВИТИЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ
 ИНВЕСТИЦИЙ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН 71

10. ҒАЙБУЛЛАЕВ Сохибжон

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИДА ТАЪМИНЛОВЧИ БИТИМЛАР 76

11. РАХИМОВ Дониёр Бахтиёрович

ТОВАР НЕУСТОЙКАСИ: ЦИВИЛИСТИК ТАФАККУР ВА ҚОНУНЧИЛИК ТАРАҚҚИЁТИ 83

12. АБДУҒАНИЕВ Хуршиджон Турғун ўғли

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ТОВАР БЕЛГИЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ СОҲАСИДА
 ҚОНУНЧИЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ 89

13. KHUSAINOVA Rano

LEGAL ASPECTS OF LIBERALIZATION OF THE ELECTRICITY SECTOR
 OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN 95

**ФУҚАРОЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ.
ҲАКАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ**

- 14. АБДУРАХМОНОВА Хосиятхон Бахтиёржон қизи**
ИҚТИСОДИЁТ СОҲАСИДА КОЛЛИЗИОН МУАММОЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШДА
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ КОДЕКСИ РОЛИ.... 103
- 15. ОДИЛҚОРИЕВ Хожимурод Тухтамурадович, ГАНИБАЕВА Шахноза Каримбердиевна**
МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТИНИ ЖОРИЙ ҚИЛИШГА ОИД МУҲИМ ҚАДАМ:
ХОРИЖИЙ ВА МИЛЛИЙ ТАЖРИБА 109

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ

- 16. РАХИМОВ Мирёқуб Актамович**
COVID-19 ПАНДЕМИЯСИ ШАРОИТИДА ХОДИМЛАР МЕҲНАТ ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ
ҚИЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ..... 117

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ
ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ**

- 17. КАРИМОВ Ваҳобжон**
“ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ФАОЛИЯТИ” ФАНИ ПРЕДМЕТИ, ВАЗИФАЛАРИ ВА УНИНГ
ЮРИСТЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДАГИ АҲАМИЯТИ 123
- 18. ХАСАНОВ Шавкатбек Хайбатуллаевич**
СУД-ЭКСПЕРТЛИК ФАОЛИЯТИНИНГ ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ 130
- 19. ЭРНАЗАРОВ Улуғмурод Турдиевич**
СУД-ЭКСПЕРТЛИК ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ИННОВАЦИОН
ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ..... 135

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

- 20. ХАМДАМОВА Фируза Уразалиевна**
РАЗВИТИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ..... 139
- 21. ИШАНХАНОВА Гулнора Амановна**
ЗАЩИТА ПРАВ РЕБЕНКА В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ
И НАЦИОНАЛЬНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ 144
- 22. ИСОҚОВ Лукмонжон Холбоевич**
МИГРАЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИ БОШҚАРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ МОДЕЛЛАРИ 153
- 23. ХУДАЙБЕРДИЕВА Гулнора Аманмуродовна**
ХАЛҚАРО ТАШКИЛОТЛАРНИНГ МУАЛЛИФЛИК ҲУҚУҚИ ВА ТУРДОШ ҲУҚУҚЛАР
СОҲАСИДАГИ ҲУҚУҚ ИЖОДКОРЛИГИ ФАОЛИЯТИНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ..... 161

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

- 24. ТУРДИЕВ Бобир Собирович**
“ЯШИРИН ИҚТИСОДИЁТ”НИ ҚИСҚАРТИРИШ ВА УНГА ҚАРШИ
САМАРАЛИ КУРАШИШ ЙЎЛЛАРИ 167
- 25. ЭРАЛИЕВ Аъзам Бахтиёр ўғли**
АНГЛО-САКСОН ҲУҚУҚ ТИЗИМИГА МАНСУБ ДАВЛАТЛАРДА ИЧКИ ИШЛАР
ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ХУСУСИЯТЛАРИ 174

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ГАЙБУЛЛАЕВ Сохибжон

Қашқадарё вилояти прокуратураси бўлим прокурори

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИДА ТАЪМИНЛОВЧИ БИТИМЛАР

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): ГАЙБУЛЛАЕВ С. ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИДА ТАЪМИНЛОВЧИ БИТИМЛАР // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 4 (2020), Б. 76–82.

 2 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2020-4-11>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада фуқаролик ҳуқуқидаги таъминловчи битимлар сифатида насия товар сотиш, товар ҳақини бўлиб-бўлиб тўлаш, ижара, кейинчалик сотиб олиш шарти билан товарни ижарага бериш, лизинг каби шартномаларнинг мажбурият бажарилишини таъминловчилик хусусияти таҳлил этилган. Таъминловчи битимлар фуқаролик-ҳуқуқий мажбуриятлар бажарилишини барқарорлаштириш ҳамда молиявий хизматларнинг кафолатланишида алоҳида ўрин тутди. Шу сабабли таъминловчи битимлар товарларни реализация қилиш тизимини фаоллаштириш, товар ишлаб чиқарувчилар ва сотувчилар фаолиятини яна қўллаб-қувватлашнинг муҳим ҳуқуқий механизми сифатида намоён бўлади. Муаллиф таъминловчи битимлар мажбурият бажарилишини таъминлаш усуллари билан бирга фуқаролик-ҳуқуқий қарз мажбурияти бажарилишини кафолатлар вазифасини бажаришини асослантиради. Шунингдек, таъминловчи битимлар категориясини қўллашда кредитор манфаатларини таъминлашдаги устуворлик, мажбуриятни бажариш таъминловчи битим асосида берилган мол-мулк ҳисобидан амалга оширилиши очиб берилади. Таъминловчи битимлар доирасини ва турларини қонунчиликда аниқ белгилаб қўйиш юзасидан таклифлар илгари сурилади.

Калит сўзлар: Таъминловчи битимлар, фуқаролик ҳуқуқи, мажбурият, битим, шартнома, қарз, кредитор, лизинг, олди-сотди, ижара

Гайбуллаев Сохибжон

Прокурор отдела прокуратуры Кашкадарьинской области

«ОБЕСПЕЧИТЕЛЬНЫЕ СДЕЛКИ» В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье проанализированы характерные черты обеспечения исполнения обязательств договорами, обеспечивающими сделки в гражданском праве, как продажа товара в долг, оплата товара в рассрочку, аренда, имущественный наем с условием последующего выкупа, лизинг. Обеспечительные сделки играют особую роль в стабилизации выполнений гражданско-правовых обязательств и обеспечении финансовых услуг. Автор обосновывает, что обеспечительные сделки вместе с методами обеспечения выполнения обязательства служат гарантией исполнения

гражданско-правового долгового обязательства. Кроме того, раскрывается приоритет в обеспечении интересов кредитора при применении категории, по которым осуществляется за счет имущества, переданного на основании обеспечительных сделок. Даются предложения по конкретному определению объема и видов обеспечительных сделок в законодательстве.

Ключевые слова: обеспечительные сделки, гражданское право, обязательство, сделка, договор, долг, кредитор, лизинг, купля-продажа, аренда.

Gaibullaev Sokhibjon

Prosecutor of the Department of the Prosecutor's Office
of the Kashkadarya Region

SECURITY TRANSACTION IN CIVIL LAW

ANNOTATION

This article analyzes the characteristic features of securing the fulfillment of obligations by such contracts that ensure transactions in civil law, such as the sale of goods on credit, payment for goods in installments, rent, property rent with the condition of subsequent redemption, leasing. Collateral transactions play a special role in stabilizing civil compliance and providing financial services. For this reason, securing transactions are viewed as an important legal mechanism for activating the system for selling goods, further supporting the activities of producers and sellers of goods. The author proves that securing transactions, together with methods of securing the fulfillment of an obligation, serve as a guarantee for the fulfillment of a civil debt obligation. In addition, it reveals the priority in securing the interests of the creditor when applying the category of securing transactions, the fulfillment of the obligation under which is carried out at the expense of property transferred because of securing transactions. Proposals are given on the specific definition of the volume and types of collateral transactions in the legislation.

Keywords: Security transactions, civil law, obligation, transaction, contract, debt, creditor, leasing, purchase and sale, rent.

Мажбурият бажарилишини таъминлаш муаммоси кишилик жамиятининг дастлабки пайтлариданоқ долзарб ва муҳим аҳамиятга эга бўлган. Дастлаб мажбурият бажарилишини таъминлаш ва уни бажармаслик оқибати бевосита қарздорнинг шахси ва эркинлигини чеклаш ва унга нисбатан жисмоний куч ишлатиш каби воситалар билан таъминланган бўлса, кейинчалик энг мақбул усул сифатида қарздорнинг қўшимча мол-мулкани кредитор фойдасига олиб қўйиш йўли орқали амалга оширилган [1, Б.50]. Ҳуқуқий билимларнинг ва тасаввурнинг ривожланиб бориши натижасида мажбурият бажарилишини таъминлашнинг янгидан-янги усуллари, воситалари, механизмлари ишлаб чиқиладиганлиги эса, мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усул ва воситалари доимий такомиллаштириб боришни тақозо этишини кўрсатади.

Қарз мажбуриятини таъминлашнинг фуқаролик-ҳуқуқий воситалари тизими кейинги йилларда янги маъно ва мазмун касб этиб бораётганлигини кузатиш мумкин. Айниқса, қарз мажбуриятини таъминлашда анъанавий мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усуллари билан бирга, амалдаги шартномавий қуролларни таъминлаш усуллари сифатида талқин этиш ёки таъминлаш воситасига мослаштиришга уринишлар кузатилмоқда [2, Б.44-51]. Масалан, Фуқаролик кодексининг (кейинги ўринларда - ФК) 421-моддаси еттинчи қисмида белгиланишича, товар сотиб олувчига топширилган пайтдан бошлаб унинг ҳақи тўлаб бўлингунга қадар насияга сотилган товар сотиб олувчи томонидан товар ҳақини тўлаш мажбурияти бажарилишини таъминлаш учун сотувчида гаровда турган деб ҳисобланади [3].

Бу қоидадан агар сотиб олувчи насияга сотилган товар ҳақини тўлашни кечиктирса ёки уни тўламай қўйса сотувчи ундирувчи насияга сотилган товарга қаратишга ҳақли бўлишини англатади. Шу боис насияга товар сотиш шартномасини ҳам қарзни таъминлаш воситаси сифатида баҳолаш мумкин бўлади [4, Б.76].

Бироқ мазкур қоидадан ўзига хос истисно мавжудки, бу ҳолат насияга товар сотиш шартномасини

таъминловчи битимлар жумласига киритишни истисно этади. Гап шундаки, ФКнинг 422-моддаси учинчи қисмида ундирувни насияга сотилган товарга қаратишни таъқиқлаш мумкин бўлган қоида назарда тутилган. Унга мувофиқ, сотиб олувчи ҳақини бўлиб-бўлиб тўлаш шarti билан сотилган ва ўзига топширилган товар учун навбатдаги тўловни шартномада белгиланган муддатда амалга оширмаса, сотувчи шартномани бажаришдан бош тортишга ва сотилган товарни қайтаришни талаб қилишга ҳақли, агар шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, сотиб олувчидан олинган тўловлар суммаси товар баҳосининг учдан икки қисмидан ортиқ бўлган ҳоллар бундан мустасно.

Бу ҳолат кредитор ҳуқуқларини чеклашга олиб келади. Масалан, фуқаро А. фуқаро Б.га автомашинасини сотди ва пулини бўлиб-бўлиб тўлани келишди. Ўзаро келишувга кўра автомашина нархи 100000000 сўм белгиланди ва уч йил ичида тўланиши керак эди. Сотиб олувчи 75000000 сўмни икки ярим йил ичида тўлади. Қолган 25000000 сўмни тўлашни кечиктириб юборди ва муддат ўтсада уни тўлай олмади. Мазкур вазиятда ФКнинг 421-моддаси еттинчи қисми қоидасидан келиб чиқилган бўлса сотувчи ундирувни гаров нарчаси бўлган насияга сотилган автомашинага қаратиши мумкин бўлар эди. Лекин ФКнинг 422-моддаси учинчи қисми қоидаси бундан амалга оширишга тўсқинлик қилади. Шу боис мазкур нормани ФКдан чиқариб ташлаш мақсадга мувофиқдир.

Қарзни мажбуриятини таъминлашга оид яна бир восита бу сотилган товар ҳақи тўлиқ тўлаб бўлинмагунча унга нисбатан мулк ҳуқуқи сотувчида сақланиб туриш қоидасидир. Ушбу қоида ФКнинг 424-моддасида белгиланган бўлиб, унга мувофиқ, олди-сотди шартномасида сотувчининг сотиб олувчига топширилган товарга мулк ҳуқуқи товар ҳақи тўлангунга ёки бошқа ҳолатлар юз бергунга қадар сақланиши назарда тутилган ҳолларда, агар қонун ёки шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса ёки у товарнинг вазифасидан ва унинг хусусиятларидан келиб чиқмаса, сотиб олувчи мулк ҳуқуқи ўзига ўтгунча товарни ўзгага беришга ёки бошқача тарзда тасарруф этишга ҳақли эмас. Топширилган товарнинг ҳақи олди-сотди шартномасида белгиланган муддатда тўланмаганда ёки мулк ҳуқуқи сотиб олувчига ўтадиган бошқа ҳолатлар юз бермаганда, агар шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, сотувчи сотиб олувчидан товарни қайтариб беришни талаб қилишга ҳақли.

Бундан ташқари, қарз мажбуриятини таъминлаш воситаси, таъминловчи битим сифатида лизинг шартномасини ҳам киритиш мумкин [5, Б.57]. Маълумки, лизинг - инглизча «Forlease» сўзидан олинган бўлиб, “ижара олмоқ” деган маънони англатади. Лизинг шартномаси бўйича лизинг берувчи (ижарага берувчи) бир тараф лизинг олувчи (ижарага олувчи) иккинчи тарафнинг топшириғига биноан сотувчи учинчи тараф билан ундан лизинг олувчи учун мол-мулк сотиб олиш ҳақида келишиш мажбуриятини олади, лизинг олувчи эса бунинг учун лизинг берувчига лизинг тўловларини тўлаш мажбуриятини олади (ФКнинг 587-моддаси).

Ўзбекистон Республикасининг “Лизинг тўғрисида”ги Қонунининг 2-моддасига асосан лизинг (молиявий ижаралар)ни ижара муносабатларининг алоҳида тури сифатида белгилайди, бунда бир тараф (лизинг берувчи) иккинчи тарафнинг (лизинг олувчининг) топшириғига биноан учинчи тарафдан (сотувчидан) ҳақ эвазига 12 ойдан ошадиган муддатда эгалик қилиш ва фойдаланиш учун лизинг шартномасида белгиланган шартларда бериб қўйиш мақсадида мол-мулкни (лизинг объектини) олади [6].

Бунда лизинг бўйича ижаранинг умумий аломатлари – ижарага олинадиган мол-мулкни бериб қўйиш, шартномага ҳақ тўланиши, лизинг олувчининг мол-мулкка вақтинчалик эгалик қилиши ва ундан фойдаланиши, шунингдек фақат лизинг учун хос бўлган аломатлар – шартнома субъектларининг (лизинг берувчи, лизинг олувчи, сотувчи) албатта иштирок этиши, шартнома муносабатлари мажмуининг мавжудлиги, уни лизингга бериш учун лизинг берувчи томонидан лизинг объекти махсус сотиб олиниши керак.

Ҳуқуқий муносабатларда “лизинг” ва “ижара” тушунчалари бир-бирига тўлалигича мувофиқ тушмайди. Шунга қарамасдан ФКнинг 6 параграфидан лизинг шартномаси томонлари лизинг берувчи (ижарага берувчи) лизинг олувчи (ижарага олувчи) деб аталган, мазкур тушунча лизинг муносабатларининг барча хусусиятларини акс эттира олмайди. Ҳолбуки, лизинг – махсулот ишлаб чиқарувчилар ва уни қайта ишловчи корхоналар учун моддий-техника воситаларини сотиб олиш, сотиш, кредит битимини тузиш ва инвестиция киритиш ҳамда маълум муддатга ижарага бериш ва лизинг тўловини олиб туриш орқали фойда кўриш, шунингдек хўжаликларнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлашдаги молиялашнинг ноанъанавий ўзига ҳос шаклидир.

Маълумки, лизинг шартномаси маълум таркибий қисмлардан иборат. Лизинг шартномаси қуйидаги унсурларни, албатта, ўз ичига олган бўлиши керак: лизинг объектини; техникани етказиб бериш муддатини; шартномада белгиланган ижара муддатини; ижарага берувчининг яъни лизинг берувчининг мулк ҳуқуқини; хавф-хатар, жавобгарлик усқунанинг соз эканлигини; усқуналардан фойдаланиш йўриқномаларини; усқунани таъмирлаш ва унга хизмат кўрсатишни; зарарлар, тасодифий ҳодисаларни; шарномани суғурталашни; ижара тўловини; шартномада белгиланган тўловни кечиктирганлик учун жаримани; усқунани сотиб олиш имкониятини; шартномани бекор қилиш шартлари; усқунани қайтариш вақтини; солиқ; томонларнинг қўшимча ҳуқуқлари; лизинг шартномасининг кучга киришини кечиктирувчи шароитларни; зарур маълумотларни етказиб бериш шартларини; томонларнинг жойлашган ўрни; банкнинг кафолат ҳужжатини; форс-мажор ҳолатларни, лизинг субъектлари томонидан лизинг шартномаси шартларига риоя этилишини назорат қилиш тартиби ва бошқаларни ўз ичига олиши лозим. Лизинг шартномасига қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа шартлар ҳам киритилиши мумкин.

Лизинг тушунчасига аниқлик киритиш билан бирга, лизинг фаолиятини ҳам ёритиш лозим. “Лизинг тўғрисида”ги Қонуннинг 8 -моддасига кўра, лизинг фаолияти лизинг берувчи томонидан ўз маблағлари ва (ёки) жалб этилган маблағлар ҳисобидан лизинг объектининг сотиб олиниши ва уни лизинг шартномаси бўйича лизинг олувчига берилиши борасидаги инвестиция фаолияти туридир. Бундан маълум бўладикки, лизинг фаолияти лизинг объектини олди-сотди шартномаси билан боғлиқ субъектлар ўртасидаги ижтимоий муносабатларни ташкил этади.

Хусусан, лизинг фаолиятида лизинг шартномасининг шакллари алоҳида аҳамият касб этади. Лизинг шартномасининг шакли “Лизинг тўғриси”даги Қонуннинг 9-моддасида белгиланган бўлиб, лизинг шартномаси ёзма шаклда, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда тузилади. Лизинг шартномаси: шартнома тарафларидан бирининг талабига кўра; мол-мулк лизинг объекти ҳисобланиб, у ҳақда тузиладиган битимлар қонунга мувофиқ нотариал тасдиқланиши талаб қилинадиган ҳолларда нотариал тасдиқланиши лозим.

Лизинг моҳиятига кўра, лизинг берувчи (одатда молиявий маблағлар эгаси бўлган ва молиявий хизматлар кўрстайиш мақсадида ташкил этиладиган махсус компания, банк ёки бошқа молиявий муассаса) нинг пул маблағларини тадбиркорлик фаолияти учун қўлланиладиган асбоб-усқуналарга йўналтириш орқали лизинг олувчи (тадбиркорлик субъекти)нинг техника воситалари ва шунга ўхшаш бошқа ишлаб чиқариш воситаларига бўлган эҳтиёжини қаноатлантиришнинг замонавий воситаси ҳисобланади. Шундай экан, лизинг берувчи учун лизинг бериладиган ишлаб чиқариш воситалари эмас, муомалага киритган ўз маблағларининг фоизи билан қайтиши саналади. Бу эса анъанавий ижарада бўлгани каби ижарага нима берилган бўлса, шу нарсанинг ўзи қайтарилишидан фарқ қилади. Шу сабабли ҳам лизингда ижарада бўлгани каби иккита эмас учта тараф иштирок этади ва бу лизинг конструкциясининг зарурий шартини саналади.

Лизингнинг оддий ижарадан асосий фарқи шундаки, унда ижарага берилган асбоб-усқуналар шартнома муддати тугагандан сўнг уларнинг қолдиқ қиймати йиғиндисидан сотиб олиш кўзда тутилади. Лизингни фарқлантирувчи хусусиятлардан яна бири шундаки, лизинг компанияларида лизинг операцияларини амалга ошириш учун ўз маблағлари етишмайди. Шу сабабли кўпинча лизинг операцияларида жалб қилинган маблағлар кенг қўлланилади. “Ривожланган хорижий давлатларда лизинг операцияларининг 85% жалб қилинган маблағлар ҳисобидан амалга оширилган лизинг операциялари эканлиги қайд этилган”. Бунда, одатда, банкнинг узоқ муддатли кредитлари жалб қилинади. Ижарачи ижарага берилаётган усқуналар қийматининг 80%гача ҳажмда узоқ муддатли кредит берилаётган усқуналар ва ижара тўловлари берилган кредитлар учун таъминланганлик ҳисобланади. Лизинг шартномаси предметидан ер участкалари ва бошқа табиий ресурсларнинг чиқарилиши уларнинг ижараси ўзига хос хусусиятларга эга бўлган махсус шартномалар орқали тартибга солиниши билан изоҳланади. Лизингнинг асосий хусусиятлари яна шундан иборатки, фойдаланишга илгари ижарага берувчи ишлатган усқуна эмас, балки у фақат ижарага бериш мақсадида харид қилган усқуна топширилади.

Лизинг шартномаси предметини ташкил қилувчи мол-мулкнинг истёъмол қилинмаслиги ижаранинг барча шаклларида хосдир, у лизинг муносабатларининг узоқ муддатли бўлишини таъминлайди, шартномага ижара муддати тугагандан сўнг ижарачи томонидан ижарага олинган мол-мулкни сотиб олиш тўғрисидаги шартларни киритиш имконини беради [7, Б. 228]. Айни вақтда лизинг шартномасида, мисол учун усқуналарини узоқроқ муддатга ижарага олиш учун тузиладиган бошқа ижара турларидан ва тўлов шартлари хусусиятларидан бир қанча фарқлар

мавжуд. Одатда лизинг чоғида ускуналарни ижарага бериш муддати бу ускуналардан самарали фойдаланиш, яъни тўла амортизация муддатига яқинлашади. Шу давр давомида шартномани тарафлардан бирортаси ҳам бекор қила олмайди. Лизинг тўловларининг умумий суммаси мол-мулк қийматидан, унинг харид нархидан ортиқ бўлади. Тўловнинг мол-мулк қийматидан ортиқча қисми лизинг берувчининг фойдасини ташкил этади.

Лизинг тўлови лизинг берувчининг лизинг объектини сотиб олиш учун қилган харажатларининг ҳаммаси ёки кўп қисми, шунингдек лизинг объектини етказиб бериш ва белгиланган мақсадда фойдаланиш учун уни яроқли ҳолга келтириш билан боғлиқ бошқа харажатлари лизинг олувчи томонидан қопланиши ҳамда лизинг берувчининг даромадидан иборат бўлади (ФКнинг 590-моддаси). Лизинг тўловлари шартноманинг бутун амал қилиш муддатига тақсимланади ва бўлиб-бўлиб тўланади. Лизинг тўловларининг микдорлари ва даврийлиги лизинг шартномаси билан белгиланади.

Лизинг объектининг олди-сотди шартномаси лизинг берувчи ва сотувчи ўртасида тузилиб, унга кўра лизинг берувчи лизинг олувчининг топшириғига биноан лизинг объектини кейинчалик лизинг олувчига бериш учун ўз мулки қилиб олади.

Лизинг шартномасида ҳам лизинг олувчи лизинг тўловларини ўз вақтида тўламаса лизинг олувчи лизинг объектини қайтариб олиш талаб қилишга ҳақи ҳисобланади [6]. Бу қоида “Лизинг тўғрисида”ги Қонуннинг 11-моддаси биринчи қисми бешинчи хатбошисида белгиланган бўлиб, унга биноан лизинг олувчи томонидан ўз мажбуриятларининг жиддий равишда бузилишига йўл қўйилган тақдирда, агар лизинг шартномасида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, келгуси лизинг тўловларини тўлашни тезлаштиришни ёки лизинг объектини қайтиб олган ва зарарни ундирган ҳолда шартномани бекор қилишни талаб этиш. Хусусан, лизинг олувчининг айби билан лизинг объектининг йўқолиши ёки лизинг объектининг ўз вазифасига доир аҳамиятини йўқотиши, агар лизинг шартномасида бошқача тартиб назарда тутилмаган бўлса, лизинг олувчини лизинг берувчи олдидаги жавобгарликдан озод этмайди. Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик судининг “Лизинг муносабатларини тартибга солувчи қонун ҳужжатлари нормаларини иқтисодий судлар томонидан қўлланилишининг айрим масалалари ҳақида”ги Пленум қарорида лизинг олувчининг жавобгарлик масаласига аниқлик киритилган бўлиб унга кўра: лизинг берувчига у шартнома тузишда умид қилишга ҳақли бўлган нарсадан кўп даражада маҳрум бўладиган қилиб зарар етказилиши, лизинг шартномасини лизинг олувчи томонидан жиддий тарзда бузиш деб тушунилади [8]. Шунингдек, агар лизинг шартномасида бошқача тартиб белгиланган бўлмаса, лизинг олувчи лизинг объектини шартнома шартларини бузган ҳолда сақлаганлиги, лизинг олувчи лизинг объектини суғурталамаганлиги, лизинг тўловларини ўз вақтида тўламаганлиги, лизинг объектини ўз ҳисобидан жорий таъмирламаганлиги ҳам лизинг шартномасини жиддий тарзда бузиш ҳисобланади. Бунда лизинг олувчи томонидан лизинг шартномасини жиддий тарзда бузилганлиги ҳолатини исботлаш мажбурияти лизинг берувчининг зиммасига юклатилади деб кўрсатиб ўтилган.

Лизинг берувчи лизинг олувчининг олдиндан розилигини олмай туриб, лизинг объектдан гаров сифатида фойдаланиш ҳуқуқига эга эмас. Лизинг олувчи лизинг объектини гаров сифатида ишлатишга ҳақли эмас “127-Автокорхона корхонаси” масъулияти чекланган жамияти (бундан буён матнда - МЧЖ) жавобгарлар “ALFA LEASING” масъулияти чекланган жамияти (бундан буён матнда – Лизинг корхонаси), ОАТБ “Савдогар” (бундан буён матнда - Банк), Мирзо-Улуғбек туманидаги 9-сонли Давлат нотариал идораси катта нотариуси Р.Норовга нисбатан ҳўжалик судига даъво аризаси билан мурожаат қилиб, Лизинг корхонаси ва Банк ўртасида 2012 йил 25 июнда тузилган ва нотариус Р.Норов томонидан расмийлаштирилган гаров шартномасини ҳақиқий эмас деб топишни сўраган. Суднинг 2015 йил 19 октябрдаги ажрими билан Мирзо-Улуғбек туманидаги 9-сонли Давлат нотариал идорасининг катта нотариуси Р.Норов ишга дахлдор учинчи шахс Тошкент шаҳар Адлия бошқармаси билан алмаштирилган. Биринчи инстанция судининг 2015 йил 2 ноябрдаги ҳал қилув қарори билан даъво талаби қаноатлантирилиб, Лизинг корхонаси ва Банк ўртасида 2012 йил 25 июнда тузилган гаров шартномаси ҳақиқий эмас деб топилган [9].

Ушбу мисолдан кўриниб турибдики, қарз мажбурияти бажарилиши таъминлаш воситаси сифатида лизинг шартномаси қоидаларидан фойдаланиш мумкин ва лизинг тўловини тўлаш бўйича мажбуриятини бажармаган лизинг тўловчи мулки таъминот воситаси сифатида лизинг олувчига ихтиёрига ўтади.

Таъминловчи битимлар доирасини белгилаб олиш ҳам бугунги кунда ҳуқуқшунослик назарияси

ва амалиёти учун муҳимдир. Юқорида келтирилган қарорида (Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 23 ноябрдаги ПҚ-4026-сон Қарори) таъминловчи битимларнинг айримлари, хусусан, лизинг, бўлиб-бўлиб тўлашни назарда тутувчи олди-сотди, ижара кўрсатилган ҳамда “бошқа битимлар объекти бўлган ҳамда ушбу битимларда мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш учун қўйилган мол-мулк” иборасида қайси битимлар назарда тутилганлигини аниқлаштириш мақсадга мувофиқдир.

Қарз мажбуриятини таъминловчи битимларни мажбурият бажарилишини таъминловчи усули сифатида қўллаш масалаларини аниқлаштириш зарурати мавжуд. Чунки, одатдаги лизинг, насияга товар сотиш, ижара каби шартномаларнинг таъминловчи битимга айланиши қайси вазиятда юз бериши ҳамда уларда қўлланиладиган фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик чоралари ўрнига ундирув усулининг қўлланилиши фуқаролик ҳуқуқи нуқтаи назардан қанчалик ўринли эканлигини ҳам кўриб чиқиш лозим.

Юқоридаги таҳлиллар асосида, фуқаролик ҳуқуқидаги таъминловчи битимларга оида қуйидаги ҳулосаларга келиш мумкин:

1) таъминловчи битимларни фуқаролик ҳуқуқидаги номланмаган битимлар жумласига киритиш мумкин. Шу боис қарз мажбуриятини таъминлашда мол-мулкни кредитор ихтиёрига берилиш йўли билан тузиладиган битимларнинг турларини аниқ белгилаш лозим. Бундай битимлар жумласига лизинг, насияга товар сотиш, ижара билан бирга ссуда, омонат сақлаш, ташиш шартномалари ва шу каби бошқаларни киритиш мумкин. Муайян турдаги битимларни “таъминловчи битимлар” жумласига киритиш учун битим қуйидаги мезонларга жавоб бериши лозим: мол-мулк кредитор ихтиёрида бўлиши; қарздор томонидан мол-мулк қонуний асосларда берилиши; мулкнинг титули ўтиши қўшимча мажбурият сифатида эмас, асосий мажбурият сифатида амалга оширилиши; таъминлаш воситаси сифатида учинчи шахсларнинг иштирок этмаслиги;

2) ФКда мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усулларига оид умумий қоидалар белгиланган (ФКнинг 22-боби). Бу усулларнинг аксарияти ҳам одатда битим (шартнома) тузиш йўли билан қўлланилади. Бу битимлар ҳам таъминловчи битим сифатида эътироф этилади, бироқ улар кредитор ва қарздор ўртасидаги қўшимча мажбуриятни вужудга келтирмайди. Шундай бўлсада, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига “таъминловчи битимлар”га оид тегишли ўзгартиш ва қўшимчалар ишлаб чиқиш ва қабул қилиш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

3) таъминловчи битимлар кредиторнинг ҳуқуқлари қарздорнинг мол-мулкига нисбатан ҳуқуқ муайян муддат унинг эгаллигида бўлиб туриши билан тавсифланади. Масалан, насияга товар сотишда сотувчи товар ҳақи тўлиқ тўлаб бўлинмагунча ва бу муддат мобайнида сотиб олувчи товар ҳақини тўлаш бўйича мажбуриятини бажармаганида ўз талабларини сотиб олувчига насияга сотилган товарга қаратиши мумкин.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Эшонқулов С.Ю. Қарз мажбурияти, унинг ижросини таъминлаш усуллари // Ҳуқуқ ва бурч – Тошкент, 2011. -№5. (Eshonqulov S.Yu. Debt obligation, methods of its implementation // Law and duty - Tashkent, 2011. -№5)

2. Гринь О.С. Основные подходы пониманию способов обеспечения исполнения обязательств // Вестник университета имени О.Е.Кутафина (МГЮА). 2016. – № 10. (Grin O.S. The main approaches to understanding the ways of ensuring the fulfillment of obligations // Bulletin of the O.E. Kutafin University (MSLA). 2016. - No. 10)

3. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. Иккинчи қисм. 29.08.1996 // URL: <https://lex.uz/docs/180552> (Civil Code of the Republic of Uzbekistan. Second part. 29.08.1996 // URL: <https://lex.uz/docs/180552>)

4. Данилов Д.В. Обеспечительная купля-продажа как способ обеспечения, не поименованный в законе // Вестник Челябинского государственного университета. 2015. – № 17 (372). Право. Вып. 43. (Danilov D.V. Security purchase and sale as a method of security, not named in the law // Bulletin of the Chelyabinsk State University. 2015. - No. 17 (372). Law. Issue 43)

5. Иванов Д.А. Общая юридическая характеристика договора лизинга: признаки и существенные условия // Государственная служба и кадры. 2014. – № 4. (Ivanov D.A. General legal characteristics of a leasing agreement: signs and essential conditions // State service and personnel. 2014. - No.4)

6. Ўзбекистон Республикасининг “Лизинг тўғрисида” ги Қонуни. 756-I-сон 14.04.1999 // URL: <https://www.lex.uz/docs/85259> (Law “On Leasing” of the Republic of Uzbekistan. №756-I 14.04.1999 // URL: <https://www.lex.uz/docs/85259>)

7. Ҳазратқулов О.Т Лизинг муносабатларини ҳуқуқий тартибга солиш муаммолари. – Тошкент: Noshir, 2014. (Hazratkulov O.T. Problems of legal regulation of leasing relations. - Tashkent: Noshir, 2014)

8. Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик судининг “Лизинг муносабатларини тартибга солувчи қонун ҳужжатлари нормаларини иқтисодий судлар томонидан қўлланилишининг айрим масалалари ҳақида” ги Пленум қарори. 289-сон 27.11.2015 // URL: <https://lex.uz/docs/2851019> (Resolution of the plenum of the Supreme Economic Court of the Republic of Uzbekistan “On some issues of the application by economic courts of legal norms governing leasing relations” №289 27.11.2015 // URL: <https://lex.uz/docs/2851019>)

9. Тошкент шаҳар иқтисодий судининг 2016 йилги архиви материаллари. 2016 йил 25 январь 10-1503/21154-сонли иш (Materials of the archive of the Tashkent city economic court for 2016. Case No. 10-1503 / 21154 of 25 January 2016)

10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Кредиторларнинг ҳуқуқий ҳимоясини кучайтириш ва тадбиркорлик фаолиятини молиялаштириш механизмларини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги Қарори. ПҚ-4026-сон 23.11.2018 // URL: <https://lex.uz/docs/4073825> (Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan “On measures to strengthen the legal protection of creditors and improve the mechanisms of financing business activities.” PQ-4026-son 23.11.2018 // URL: <https://lex.uz/docs/4073825>)